

*Г.В. Христокін, д.філос.н., професор
(Національний авіаційний університет, Україна)
І.В. Зайцева, канд. пед. н., доцент,
(Державний податковий університет, Україна)*

Культурні повороти доби постмодерну: комунікативно-медіальний аспект

В статті розглянуто поняття культурного повороту та основні типи поворотів кінця ХХ ст., пов'язані з розвитком постмодернізму.

Стрімкий розвиток культури і філософії ХХ ст. мав свій вияв в феномені культурних поворотів, які відбувалися в соціо-гуманітарній сфері і суттєво вплинули на розвиток комунікацій та суспільних практик. Кожен з культурних поворотів привнесив в ХХ ст. нові парадигми мислення, що дозволяло по новому інтерпретувати і розвивати культуру, відкривав нові можливості для філософії в осмисленні реальності. Особливе місце серед культурних поворотів кінця ХХ ст. займають ті, які виникли під впливом постмодерної філософії. Наше завдання полягає в тому, щоб дослідити основні риси культурних поворотів кін. ХХ ст. та виявити їх комунікативний потенціал.

Теоретичні та практичні аспекти дослідження культурних поворотів представлені в роботах Ф. Джеймсона, О.В. Брюховецької, М. Ліпіна, В.В. Савчука. Поняття «культурний поворот» було проаналізовано в 1988 році Ф. Джеймсоном у його книзі «The Cultural Turn. Selected Writings on the Postmodern» [8], де він зокрема зазначає, що доба пізнього капіталізму фактично заперечила традиційні межі, і сучасні підходи зосереджені на тому, що культурою є все, про що сучасна людина міркує та що вона створює. «Соціальний простір тепер повністю насичений образом культури», вона стає комунікативною мовою для суспільства [8, с. 111]. У будь-якому випадку, спроба повороту – це пошук нового ракурсу сприйняття, відмова від старої моделі пояснення дійсності. Метафора «Turn» (повороту) значною мірою розширює бачення культурної та соціогуманітарної ситуації. Він є характеристикою тих станів, коли теоретичні та практичні підходи змінюються на нові. Дослідження цих кардинальних змін є важливим завданням філософії, яка реагує на вагомі повороти в культурі ХХ ст.

У сучасній філософії можна виявити велику кількість культурних поворотів: лінгвістичний, онтологічний, іконічний, теологічний, комунікативний, просторово-тілесний, медіальний, наративний тощо. В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. повороти починають з'являтися все частіше і частіше, і кожен з них зі свого боку намагається відповісти на запитання про принцип, який організує буття людини. Однак, ці повороти не тільки не закривають поставлені запитання, а й навпаки, сприяють появі все нових й нових.

Просторово-тілесний поворот

Перехід від доби модерну до постмодерну в середині ХХ ст. характеризується переорієнтацією інтересу до простору і часу. Зважаючи на велику кількість поворотів, автори, які акцентують увагу на контексті, тілесності, а також чуттєвості висловлюються на користь просторового

повороту. За новою парадигмою домінуючого значення набуває простір, у якому вбачають нові перспективи для дослідження і реалізації людського існування. За цим поворотом простір постає на місці безпідставної метафізики. Інтерес до місця й простору відбувається як на предметному, так і на методологічному рівні. У нових соціально-гуманітарних дослідженнях утвердження «повороту до простору» відбувається завдяки витісненню часу як основного фактору людського буття. Поворот до простору спричинений кризою засад соціально-гуманітарного дискурсу. І «перехід у простір» постає важливим виміром постметафізичної філософії. Таким чином, поворот зорієнтований на відштовхування від часу, побудови перспективної «картини світу» і визначення місця людини в ній.

Аналізуючи джерела можна стверджувати, що одним з перших, хто звернувся до просторової інтерпретації буття був М. Хайдеггер. Його топографічна позиція зорієнтована на «буття-тут» (Dasein), «присутність», включає локалізацію, місце, яке активно продумується у філософії [6].

Помітним автором просторового повороту став М. Фуко, який намітив траєкторію переходу від історії до географії і запропонував на місце теми часу поставити тему простору. Філософ пропонує «не просто наблизити простір та історію одне до одного, він вбачає можливим поміняти простір і час місцями, тобто вважати простір первинним відносно часу» [4, с. 43]. Французький мислитель характеризує сучасну епоху як епоху простору тому, що кожен з нас знаходиться в певній локалізації, близько чи віддалено. Револьюційність поглядів Фуко полягає в тому, що людське існування аж ніяк не можна назвати неминучим і необхідним, або ж таким, що створене чимось надприродним. Все життя людини – це сукупність стосунків, що визначають наше розміщення у просторі.

Розглядаючи точку зору французького філософа М. Мерло-Понті, варто зацентрувати увагу на його уточненні Хайдеггерівського «буття-тут» (Dasein), у світлі тілесної онтології. Однією з характеристик трактування ним світосприйняття є теорія про роль людського тіла у сприйнятті світу. Мерло-Понті наголосує, що основні характеристики сприйняття виходять з особливостей людської тілесності, адже людське тіло уподібнюється до безпосередньої присутності людини, позначаючи «центр» людського буття у світі. Метою його феноменології стало подолання класичних доктрин розмежування суб'єкта і об'єкта за допомогою розкриття метафізичного змісту тілесності. Він використав поняття «плоть», яке порівняв з першоосновою світу [1]. Його позицію можна назвати взірцем просторово-тілесного повороту. В тій же парадигмі працює Гумбрехт, він розробляв концепт «виробництва присутності», намагаючись зафіксувати поворот від часу до простору в літературознавстві та філософії [7].

Іконічний поворот в сучасній культурі

Одним з епохальних поворотів ХХ ст. став візуальний. Коли суспільство повною мірою набуває сучасності, його основною ознакою стає інформація, найважливіша частина якої є виробництво і споживання образу. Внаслідок масового використання фото і відеотехніки у ХХ ст., відбувається

інтенсифікація візуалізації, яка є незмінною складовою розвитку людства. Образи починають підмінювати реальність, породжуючи феномен симуляції. Весь світ, люди починають бачити і мислити образами, які стають культурними універсальними і спонукають до реалізації суспільних бажань.

Філософи ще з часів Платона нехтували візуальним образом і вважали його недостовірним виразником буття, а також протиставляли його «буттю істини», яка недоступна зору. Але візуальний або ж іконічний поворот ХХ ст. означав зрушення у соціально-культурній сфері, коли світ образів стає основним символічним полем в якому існує буття культури.

Можна акцентувати, що сам візуальний поворот був проголошений у середині 1990-х у рамках досліджень літературознавця Д. Мітчела. Дослідниця О. Брюховецька зазначає, що за Д. Мітчелом «образ постає як щось середнє між «парадигмою» і «аномалією», і його всеприсутність робить видимою показову лакуну в знанні» [2, с. 131]. Головною інтуїцією іконічного повороту є постулат, що образ – це першооснова всього сущого.

Панування нових засобів комунікації змінює сприйняття, що в кінцевому підсумку веде до зміни уявлень про реальність. Книжкова словесність починає витіснятися прогресом нових медіа. Фотографія, кіно, реклама, телезображення та «смайли» стають головними засобами комунікації, стрімко віддаляючи на другий план слово, текст, оскільки візуальне більш безпосередньо знайомить людину з подією.

Але захопленість технологією виробництва образів веде до стандартизації, примітивізації та спрощення мови спілкування до плоского знака, іконки, смайла. Все це лише підсилює ефект так званої масової культури. Виходить, що візуальний поворот фіксує відхід у засобах комунікації від вербального способу до візуального у епоху «цивілізації образу» – влада тексту змінюється владою картинки, коли новою ідеологією стає гламур – глянцева картинка, що демонструє нам як треба жити. Як зазначає О. Брюховецька: «Образ завжди несе з собою загрозу заповнити уяву, зачарувати, заколисати, чи, навпаки, відволікати і збуджувати – наслідком чого в обох випадках є послаблення критичної думки, яка передбачає здатність до концентрації, абстрактного мислення і схоплення негативного» [2, с. 131]. Отож, світ буквально стає ілюзорною дійсністю і перетворює людину на споживача штучних образів. Особлива роль у такому споживацькому світі належить масовій культурі, яка реалізується безпосередньо через рекламу, що є засобом маніпулювання свідомістю людей, адже навіть лише здатність бути суцільним споживачем прорекламованого товару.

Медіальний поворот

Після низки важливих для ХХ ст. поворотів, все більша кількість філософів наполегливо визначає фундаментальним – медіальний поворот. Це очевидне свідчення зміни реальності, визнання за мовою, простором, риторикою, образом, текстом, за будь-яким іншим посередником культури – властивості медіальності. Як зазначає Т. Козінцева: «Підходи до трактування медіального стикаються з проблемою інтермедіальності, коли визначення медіального починає мультиплікуватися, множитися. Ця складність пов'язана з одного боку з універсальністю медіації, а з іншого – відсутністю дійсності

медіального» [3, с. 55].

Під медіа часто розуміють ЗМІ, які позиціонують себе як посередника у передачі інформації через канали до споживача. Однак це трактування не відображає повною мірою вплив цього посередника на інформацію. Як стверджував М. Маклюен, «медіа самі є повідомленнями» [5]. Вони формують медіареальність, котра інтенсивно продукує масову культуру, а з плином часу опиняється під впливом цієї культури. Завдяки новим цифровим технологіям ТБ та Інтернету медіареальність досягла глобального характеру, що дало можливість створити нові форми маніпулювання свідомістю. Наразі медіареальність, створюючи постійне відчуття належності людей до глобального світу, проєкує віртуальну реальність, чим повністю стирає критерії, які дають можливість бачити реальність як таку. Тепер – «все є медіа», все може бути тим, що опосередковує наше сприйняття. Медіа є умовою, що збирає і поєднує людей у цілісність і виявляє результат їхніх зусиль у формуванні нової реальності.

На цьому історія не зупиняється, слідом за онтологічним, лінгвістичним, прагматичним, слідує просторовий, іконічний та медіальний повороти, які в свою чергу, породжують наступні. І всі вони намагаються дати відповідь на риторичне запитання – чим є все? Таким чином, а часі термін «поворот» стає не лише розглядом проблеми через призму філософської дисципліни, а парадигмальною проблемою дослідження людської діяльності. У будь-якому випадку, поворот – це необхідність нового підходу до осмислення зміненої реальності, закономірний етап еволюції філософії. Кожен новий поворот дає новий ракурс розгляду реальності. Через складність та суперечливість сучасний світ не може дати однозначних відповідей на поставлені запитання, і кожен новий поворот робить сферу нашого буття та мислення ще більш складним.

Список літератури

1. Болтівець С.І. Моріс Мерло-Понті. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – С/
2. Брюховецька О. В. Візуальний поворот у культурі і культурології. 2018. С. 130-161.
3. Козинцева Т. О. Сучасна філософія. Конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет, 2021.
4. Ліпін М. «Просторовий поворот» на перехресті історії. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 2. С. 41-53.
5. Мак-Люен, М. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги / М. Мак-Люен ; пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. — К. : Ніка-Центр, 2015. — 388 с.
6. Хайдеггер М. Час і буття // *Розмова на дорозі*. М. : Вища школа, 1991. С. 81-86.
7. Шолуха Н.Є. Феноменологічні інтенції в концепції «виробництва присутності» Г. У. Гумбрехта як філософська основа досліджень культури повсякденності // <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12490>
8. Jameson F. *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983–1998*. - London & New York, Verso. - 1998. - 222 с.